

Uloga i dužnost arhiviste u lancu društvene odgovornosti za zaštitu tajnosti podataka i podataka o ličnosti

SNEŽANA PEJOVIĆ

Archivist, Montenegro State Archives - Kotor Historical Archives - Head of Department

Stari grad 318, 85 330 Kotor, Crna Gora (ME)

e-mail: snezana.pejovic@dacg.gov.me; pejsib@t-com.me.

The president of the Centre for the Preservation and Presentation of Kotor Documentary Heritage «NOTAR»,

Stari grad 477, 85 330 Kotor, Crna Gora

e-mail: cdknotar.ko@t-com.me

Role and Duty of an Archivist in the Chain of Social Responsibility for the Protection of Confidential Information and Personal Data

ABSTRACT

This paper deals with the role and responsibility of archivists in the modern era in which, primarily due to the application of new technologies, all data and pieces of information from current and archival records, including those personal and confidential ones, become potentially “visible”, i.e. available to the general public in any given moment. Dual responsibility of archivists is adduced in personal and confidential data protection: archivist as a creator / holder of current and archival records containing this kind of data, and as a custodian and processor of archival material of other creators and holders. Through various stages in the course of the performance of their professional archival work a degree of responsibility of archivists has been analysed in the protection of personal / confidential data. The need, as well as the importance of the regular alignment of the national archival regulations with other legal acts and recommendations concerning the above-mentioned areas have been pointed out. Also, the necessity of making detailed elaborated professional instructions-guidelines for archivists as to how, in the process of their professional work, to manage personal data and classified information contained in the current and archival records has been underlined. Some positive and negative practices in Montenegro are presented, with special reference to the specificities of the small states and their ability to fully implement international community directives and recommendations in the field of the protection of privacy and confidentiality.

Key words: access, new technologies, data protection, personal data, confidential data, archival regulations

Ruolo e dovere di un archivista nella catena della responsabilità sociale per la protezione di informazioni riservate e dati personali

SINTESI

Il presente articolo tratta del ruolo e della responsabilità degli archivisti nell'era contemporanea in cui, soprattutto a causa dell'applicazione delle nuove tecnologie, tutti i dati e le informazioni provenienti da materiale documentale ed archivistico, inclusi quelli personali e confidenziali, diventano potenzialmente “visibili”, ossia disponibili al grande pubblico in ogni momento. Una duplice responsabilità è addotta dagli archivisti nella protezione dei dati personali e sensibili: gli archivisti come creatori/detentori di material documentale ed archivistico contenente questa tipologia di dati, e come custodi e gestori di altri produttori e detentori di materiale archivistico. È stato analizzato un livello di responsabilità degli archivisti nella protezione dei dati personali/riservati attraverso vari passaggi nel corso della realizzazione del loro lavoro archivistico professionale. Sono state sottolineate la necessità, così come l'importanza, dell'allineamento regolare dei regolamenti archivistici nazionali con altri atti legislativi e con le raccomandazioni concernenti le aree sopra citate. È stata inoltre sottolineata la necessità di redigere dettagliate, elaborate istruzioni-linee guida professionali per gli archivisti su come, durante il loro lavoro professionale, gestire i dati personali e riservati contenuti nel materiale documentario. Sono state presentate alcune pratiche sia negative che positive nel Montenegro, con particolare riferimento alle specificità dei piccoli stati e la loro capacità di implementare le direttive e raccomandazioni delle comunità internazionali nel campo della protezione della riservatezza e della sensibilità dei dati.

Parole chiave: consultabilità, nuove tecnologie, protezione dei dati, dati personali, dati riservati, norme archivistiche

Vloga in dolžnost arhivista v verigi družbene odgovornosti za zaščito tajnosti podatkov in osebnih podatkov

IZVLEČEK

Prispevek govori o vlogi in odgovornosti arhivista v modernem času, v katerem so predvsem zaradi uporabe novih tehnologij vsi podatki in informacije iz dokumentarnega in arhivskega gradiva, vključno z osebnimi in tajnimi, v vsakem trenutku potencialno „vidni“, oziroma dostopni širši javnosti. Arhivisti nosijo pri zaščiti osebnih in tajnih podatkov dvojno odgovornost, in sicer kot ustvarjalci/imetniki dokumentarnega in arhivskega gradiva, ki te podatke vsebuje, ter kot čuvaji in obdelovalca arhivskega gradiva drugih ustvarjalcev in imetnikov. Preko različnih faz opravljanja strokovnega arhivskega dela smo analizirali stopnjo odgovornosti arhivista pri zaščiti osebnih/tajnih podatkov. Pokazali smo na potrebo in pomen, da se na državni ravni redno usklajujejo arhivski predpisi z vsemi ostalimi zakonskimi akti in priporočili, ki urejajo zgoraj omenjena področja, kot tudi na nujnost izdelave podrobno obdelanih strokovnih navodil – smernic za arhiviste, kako naj v procesu strokovnega dela postopajo z osebnimi in tajnimi podatki v dokumentarnem in arhivskem gradivu. Predstavili smo nekaj pozitivnih in negativnih izkušenj iz prakse v Črni Gori s posebnim poudarkom na specifičnosti malih držav in njihove zmožnosti, da v celoti implementirajo direktive in priporočila mednarodne skupnosti na področju zaščite zasebnosti in tajnosti podatkov.

Ključne besede: dostop, nove tehnologije, zaščita podatkov, osebni podatki, tajni podatki, arhivski predpisi

Uloga i dužnost arhiviste u lancu društvene odgovornosti za zaštitu tajnosti podataka i podataka o ličnosti

ABSTRAKT

U radu je riječ o ulozi i odgovornosti arhiviste u modernom dobu u kojem, prvenstveno zbog primjene novih tehnologija, svi podaci i informacije iz dokumentarnog materijala i arhivske građe, uključujući i one lične i tajne, u svakom trenutku postaju potencijalno „vidljivi“, tj. dostupni širokoj javnosti. Navodimo dvojaku odgovornost arhiviste u zaštiti ličnih i tajnih podataka, i to u svojstvu stvaraoca/imaoca dokumentarne i arhivske građe koja sadrži i ove podatke, i kao čuvara i obrađivača arhivske građe drugih stvaralaca i imalaca. Analizirali smo stepen odgovornosti arhiviste u zaštiti ličnih/tajnih podataka kroz razne faze obavljanja stručnog arhivskog rada. Ukazali smo na potrebu i značaj da se na državnom nivou redovno usklađuju arhivski propisi sa svim ostalim zakonskim aktima i preporukama koje regulišu gore pomenute oblasti, kao i na neophodnost izrade detaljno razrađenih stručnih uputstava-smjernica za arhiviste kako da u procesu stručnog rada postupaju sa ličnim i tajnim podacima u dokumentarnom materijalu i arhivskoj građi. Predstavili smo neka pozitivna i negativna iskustva iz prakse u Crnoj Gori, sa posebnim osvrtom na specifičnosti malih država i njihovih mogućnosti da u potpunosti implementiraju direktive i preporuke međunarodne zajednice na polju zaštite privatnosti i tajnosti podataka.

Ključne riječi: dostup, nove tehnologije, zaštita podataka, tajnost podataka, podaci o ličnosti

1 Uvod

Zaštita podataka o ličnosti i pravo na tajnost podataka, kao tekovine izgradnje civilnog društva i njegovih institucija, formu zvaničnih dokumenata dobijaju pedesetih godina 20. vijeka kroz čitav niz međunarodnih akata počev od onog temeljnog: *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima* Ujedinjenih nacija (1948.) Kako je poznato, *Deklaracija* se od tada do danas dopunjuje raznim pravnim aktima, direktivama, konvencijama (navedimo *Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda*, 1950. god.) i sličnim dokumentima, koji regulišu osnovna prava čovjeka, prvenstveno pravo na zaštitu ličnih podataka, to jest prava na privatnost, ali na drugoj strani značajna pažnja se posvećuje i zaštiti tajnosti podataka.

Ako se, pak, osvrnemo unazad, kroz istoriju ljudske civilizacije, poznato je da zaštita privatnosti (prvobitno privatni život pojedinca i porodice), kao i zaštita državnih interesa i interesa vladajuće elite (kroz prikupljanje informacija „na terenu“, uz njihovu obradu i čuvanje), sežu još iz Mesopotamije, od vavilonskog kralja Hamurabija (tzv. Hamurabijev zakonik), i protežu se preko Rimskog carstva, Francuske republike, pa sve do današnjih dana. Razvojem građanskog društva sve te norme se kontinuirano dograđuju i proširuju novim sadržajima, pa se tako i pravo na privatnost i njenu zaštitu fokusira na regulaciju sve užih pravnih pitanja, poput zaštite podataka o ličnosti, prava na ime i ugled, na moralni i fizički integritet, na slobodu misli i slobodu izražavanja, vjeroispovjest, nacionalnu opredjeljenost,

prava udruživanja, političkog djelovanja, prava na seksualnu orijentaciju, prava djece, prava žena, i slično.

Razvojem komunikaciono-informacionih tehnologija i njihovom implementacijom u svaki segment savremenog društva, dolazi do tzv. permanentnih napada na privatnost. Razni podaci i informacije, uključujući i one „najosjetljivije“, svakog trena postaju potencijalno „vidljivi“ i to za široku javnost. Pokazalo se da je sve teže vršiti temeljitu kontrolu i osigurati prava pojedinca, države i njenih institucija. Zato je zadnjih decenija pitanje zaštite i bezbjednosti ličnih podataka, kao i tajnosti podataka, u fokusu pravne tematike u svim zemljama svijeta. Oformljena su brojna tijela i na nivou Evropske unije i uopšte na međunarodnom nivou, koja se bave kontinuiranom nadogradnjom mehanizama za zaštitu privatnosti, kao jednom od osnovnih ljudskih prava i postulata razvoja demokratskog društva. Kao i u svim ostalim procesima, posebno onim koji suštinski mijenjaju način rada i života pojedinaca, institucija, tačnije čitavog društva, nezaobilazno je da su arhivi, arhivska struka i arhivisti ovim obuhvaćeni i moraju da budu aktivni sudionici u svim tim procesima i to velikim svojim udjelom.

2 Arhivi i arhivisti i njihova dvojaku ulogu u procesima zaštite podataka o ličnosti i tajnosti podataka

Za razliku od drugih aktera društvenih procesa, arhivi i arhivisti su prirodom svog posla upućeni da na dva nivoa brinu o zaštiti podataka o ličnosti, odnosno o tajnosti podataka. Arhivi, bilo da su javne institucije iz oblasti kulture, tj. kulturne baštine, ili organi uprave (kako je to slučaj u Crnoj Gori), u svom svakodnevnom radu su stvaraoci dokumentarne, odnosno javne arhivske građe, i njeni imaoci do trenutka isteka operativnih potreba za dokumentacijom, odnosno do njenog trajnog pohranjivanja. Na prvom mjestu, svojim administrativnim radom arhivi i stvaraju spise koji se tiču zaposlenika, kao i druga akta koja se tiču redovnog poslovanja arhiva kao javne institucije. Dakle, kao što je slučaj kod ostalih pravnih subjekata, to jest stvaralaca i imalaca arhivske građe, arhivi posjeduju podatke o ličnostima koji su radno angažovani u ovoj instituciji. U skladu sa savremenom pravnom regulativom, arhivi su u obavezi da u postupanju i radu sa dokumentacijom koja nastaje u njihovoj redovnoj administraciji obezbjede potpunu zaštitu podataka o ličnosti, kao i tajnost podataka, kada takvi podaci postoje. Kroz vođenje redovnih administrativnih poslova, odnosno obavljajući kancelarijsko poslovanje, arhiv, poput drugih stvaralaca, vrši takođe i obradu tih podataka. To znači da je arhiv, odnosno arhivista, prema terminologiji i odredbama u zakonima koji regulišu ova pitanja, i „obrađivač ličnih podataka“ i istovremeno „rukovalac zbirke ličnih podataka“ u dokumentarnoj i arhivskoj građi koju stvara.

Na drugoj strani, arhivi u procesu obavljanja svoje osnovne, arhivske djelatnosti, dužni su da vode evidencije, koje po pravilu sadrže podatke koje se tiču ličnosti, kao i one koje se tiču poslovanja državnih organa, ustanova, raznih pravnih subjekata. Nabrojaćemo neke od tih zakonom obavezujućih evidencija za Državni arhiv Crne Gore. Prema *Pravilniku o evidencijama u arhivima (2011)*, Državni arhiv Crne Gore i njegovi arhivski odsjeci dužni su da vode *Evidencije o korisnicima arhivske građe (Pravilnik, 2011, čl. 11)*, kojom je predviđeno da stranka u prijavi za rad u arhivu ili zahtjevu za izdavanje ovjerenih kopija dokumenata, treba da upiše svoje lične podatke, uključujući i podatke iz identifikacionog dokumenta. Podaci iz formulara se unose u Knjigu evidencije istraživača/korisnika i potom propisno odlažu. Ove evidencije mogu da se vode u analognom i u elektronskom formatu i trajno se čuvaju u arhivu. Takođe, članom 18 *Pravilnika (2011)* predviđeno je vođenje *Evidencije o stvaralacima i držalacima registratorske i arhivske građe*, uključujući i *Evidencije držalaca arhivske građe u privatnom vlasništvu (Pravilnik 2011, čl. 23)*. Sve te evidencije predviđaju pribavljanje i notiranje raznih podataka, bilo da se radi o podacima o ličnosti ili vezano za podatke iz rada nekog državnog organa, ustanove, odnosno javnog ili privatnog pravnog subjekta. Pretpostavka je da evidencija nazvana *Dosje stvaralaca i držalaca registratorske i arhivske građe (Pravilnik 2011, čl. 20)*, može da sadrži i one podatke koji podrazumjevaju postupanje prema zakonu za zaštitu podataka o ličnosti, odnosno onom o tajnosti podataka.

Ovaj pravilnik Državnog arhiva Crne Gore samo članom 27 u jednoj alineji propisuje mjere protiv zloupotreba u zaštiti podataka, doduše samo za elektronski format evidencija. Citiramo: „*Arhivska evidencija koje se vode u elektronskom obliku treba da su zaštićene od neovlašćenog unosa, brisanja, izmjene, pristupa i upotrebe podataka autorizacijom pristupa, evidentiranjem odgovornosti za unos i promjenu podataka, kao i redovnim kopiranjem*“ (*Pravilnik, 2011, str. 15*).

U nizu pravnih i drugih akata koji regulišu ostvarivanja prava pojedinaca, kao i pravnih subjekata, sa ciljem izgradnje demokratskog ambijenta, je i onaj o slobodnom pristupu informacijama. Arhivi bi, po prirodi svoje djelatnosti i nasljeđu o kojem brinu, trebalo da predstavljaju stožer demokratskog razvoja, pa i onda kada je riječ o ostvarivanju osnovnih građanskih prava. Dakle, zakon koji reguliše dostupnost informacijama je takođe jedna od tekovina modernog društva. Ovaj zakon treba da omogući veću transparentnost u radu javnih službi radi lakšeg ostvarivanja prava i sloboda građana, ali i da podstakne efikasnost u njihovom radu, odgovornost i djelotvornost, i da afirmiše njihovu legitimnost i integritet. Kako je to propisabno, pravo pristupa informacijama može se ograničiti jedino ako je to u interesu zaštite života, javnog zdravlja, morala i privatnosti, vođenja krivičnog postupka, bezbjednosti i odbrane države, njene spoljne, monetarne i ekonomske politike.

Crna Gora je po prvi put usvojila *Zakon o slobodnom pristupu informacijama* 2005. god.¹. Prva verzija *Zakona (2005)* je bila u mnogim stvarima nedorečena, pa je to izazvalo burne polemike i kritike. Tako se tokom godina radilo na poboljšanju ovog zakona i na njegovom usklađivanju sa međunarodnim pravnim normama, posebno onim koje su važeće za Evropsku uniju. Upravo usklađivanje teksta ovog zakona sa nedavno usvojenim propisima koji regulišu tajnosti podataka i zaštitu podataka o ličnosti, dovelo je da Crna Gora dobije nov, dopunjen i pročišćen tekst ovog zakona 2012. godine². Tada je formirano i nadzorno tijelo: *Agencija za zaštitu ličnih podataka i slobodan pristup informacijama* (vidi *Agencija, 2013*).

Prema ovom zakonu i arhivi, kao javne institucije, su dužni da imaju tzv. vodič za pristup informacijama, po kojem je svako fizičko lice i svaki pravni subjekt u zemlji i/ili inostranstvu u mogućnosti da na ravnopravnoj osnovi i pod jednakim uslovima dobije informacije iz rada određenog arhiva. Tako i Državni arhiv Crne Gore ima javno na svojoj internet stranici objavljen *Vodič za pristup informacijama u posjedu Državnog arhiva (2015)*³. Uz tekst *Vodiča (2015)*, javnosti su dostupni podaci o imenima i nazivima radnih mjesta svih zaposlenih u Arhivu, kao i o zaradama direktora i pomoćnika direktora kao javnih funkcionera. Međutim, u slučaju arhiva kao institucije koja brine o arhivskoj građi raznih stvaralaca/imalaca, ali i istovremeno je i sama stvaralac i imalac sopstvene dokumentarne i arhivske građe, stvara se zabuna kod korisnika. Tako se u praksi događa da se građani i pravni subjekti obraćaju arhivu, bilo za konsultovanje arhivske građe u naučno-istraživačke svrhe ili za pribavljanje dokaza, pozivajući se isključivo na *Zakon o slobodnom pristupu informacijama*, posve zanemarujući pravno dejstvo arhivskih zakonskih akata na polju dostupnosti podataka i informacija iz arhivske građe.

Kako je u međuvremenu izašla *Direktiva Evropske unije 2013/37 (2013)*, koja uvodi novu zakonsku mogućnost za ponovnu upotrebu informacije, u Crnoj Gori je toku izrada dopune zakona o slobodnom pristupu informacijama radi usklađivanja sa istom. Dejstvo *Zakona o slobodnom pristupu informacijama (2012)* je prošireno na sasvim nov način i na institucije koje brinu o kulturnom nasljeđu: biblioteke, muzeje i arhive. Koliko nam je poznato, pravo na ponovnu upotrebu podataka se smatra ekonomskim pravom, za razliku od ranijih verzija ovog zakona koji se odnosio isključivo na građanska prava. Ta nova komercijalna dimenzija koju ovaj zakon uvodi i u arhivsko poslovanje, sigurni smo da dodatno usložnjava arhivistima rad i u dijelu koji se tiče zaštite ličnih podataka, odnosno tajnosti podataka, posebno kada je u pitanju pristup digitalizovanoj arhivskoj baštini. Smatramo da bi trebalo sa nivoa arhivske struke posvetiti više pažnje novoj ulozi arhiva u okviru ovih zakonskih rješenja o ponovnoj upotrebi informacija.

Drugi plan brige i odgovornosti arhiviste u pitanjima zaštite tajnosti podataka i ličnih podataka, je onaj koji je prisutan u obavljanju drugih arhivskih poslova. Na ovom nivou imamo dvojaku odgovornost arhiva i arhivista. Kao prvo, to je odgovornost u rukovanju i radu sa arhivskom građom koja je primljena od strane stvaralaca/imalaca i nalazi se pohranjena u arhivskim depoima. Drugi nivo odgovornosti arhiviste je onaj pri vršenju nadzora nad dokumentarnom i arhivskom građom van arhiva. Kod ovog zadnjeg slučaja, trebalo bi govoriti o podijeljenoj odgovornosti između arhiviste i stvaralaca/imalaca dokumentarne i arhivske građe. Međutim, problem za arhivistu nastaje kada važećim zakonskim aktima nije precizno određena granica te podijeljene odgovornosti.

1. Skupština Republike Crne Gore donijela je 8. novembra 2005. godine *Zakon o slobodnom pristupu informacijama*. Ovaj zakon je objavljen u „Službenom listu Republike Crne Gore“, br. 68 od 15. novembra 2005. godine, a stupio je na snagu 24. novembra 2005. godine.

2. *Zakon o slobodnom pristupu informacijama* usvojen je na sjednici Skupštine Crne Gore 26. jula 2012. godine.

3. Tekst *Vodiča* koji se ažurira najmanje jednom godišnje, postavlja se na oglasnu tablu Uprave Državnog arhiva i na Internet stranici.

Uz to, primjena savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija u vršenju nadzora, u valorizaciji, prikupljanju, preuzimanju, obradi, prezentaciji i u korišćenju arhivske građe, dodatno usložnjava situaciju, tako da je savremeni arhivista primoran da neprestano razvija nove mehanizme u svom poslovanju kako bi kroz sve faze arhivskog posla kontrolisao vidljivost ličnih, posebno „osjetljivih“ podataka, štitio tajnost podataka, uz stalno prisutnu svijest o velikoj sopstvenoj odgovornosti.

3 Sređivanje i obrada arhivske građe u arhivu - ograničenja prema propisima o zaštiti ličnih i tajnih podataka

Koji sve izazovi stoje pred arhivistom u postupku obrade arhivske građe i izrade naučno-informativnih sredstava, gledajući to kroz prizmu pravno obavezujućih zahtjeva za zaštitu privatnosti i tajnosti podataka. Kako znamo, arhivisti obavezno unose podatke o ličnostima u inventarima, u analitičkom indeksu, posebno nominalnom indeksu, u registima, itd. Ime i prezime ličnosti su veoma važne odrednice u arhivskim informativnim sredstvima za razna naučna istraživanja, ali predstavljaju i bazični podatak/informaciju za postupke dokazivanja. Takođe su važni i za neka interesovanja široke javnosti, možemo reći ona laička, poput traženja podataka o porodičnom porijeklu, i sl. Radi istinitosti i vjerodostojnosti obrađenih podataka, kao i zbog pružanja svestranije stručne pomoći istraživačima, arhivisti u naučno-obavještajnim sredstvima uz lična imena obično dodaju i druge podatke iz sadržaja dokumenta, koji treba da što tačnije odrede identitet osobe/osoba koje su tu navedene u određenom istorijskom kontekstu. Postavlja se pitanje da li arhivista bez dobro razrađenih stručnih smjernica i solidne arhivske zakonske regulative može da dosljedno ispoštuje sve zahtjeve o zaštiti ličnih i tajnih podataka? Jasno je da su arhivisti tada prisiljeni da improvizuju i da rješavaju probleme po nahođenju, od slučaja do slučaja, oslanjajući se na legislativu koja nije iz oblasti arhivske struke, što ne umanjuje njihovu odgovornost za eventualne nastale štete.

Takođe, naučno-obavještajna sredstva, kako je poznato, kao spona između dokumenta i onog ko ga koristi, rade se javnost, za naučne istraživače i korisnike. Ona su, bilo da su u analognom i/ili elektronskom formatu, u potpunosti otvorena za javnost. Zbog toga što omogućavaju široku „vidljivost“ podataka neizbježno je da i ona podliježu zakonskim ograničenjima o zaštiti ličnih podataka, odnosno tajnosti podataka. Gledano kroz prizmu aktuelnih propisa, što bi to značilo? Arhivi su, prema legislativi koja reguliše pravo na privatnost i tajnost u stvari „**obrađivači ličnih podataka**“ **na arhivskoj građi**, koja je, rečeno terminologijom iz pomenute legislative, predata arhivu od strane „rukovoca zbirkom ličnih podataka“ i ranijeg obrađivača. Da li bi to trebalo da znači da je na arhiv, odnosno na arhivistu prenesena i odgovornost za dalje postupanje sa ličnim, i onim „osjetljivim“, kao i tajnim podacima? Smatramo da odgovor na to pitanje treba dati kroz detaljne smjernice koje bi odredile ulogu arhiviste u novim okolnostima i utvrdile granice kada arhivista preuzima odgovornost za dalje postupanje.

Pogledajmo na konkretnom primjeru u kojoj mjeri važeći zakonski propisi u oblasti arhivske struke u Crnoj Gori olakšavaju, odnosno otežavaju arhivistima izvršavanje stručnog rada u kontekstu zahtjeva novog doba. Po arhivskim propisima u Crnoj Gori, za arhivske poslove na sređivanju i obradi arhivske građe određeno je da su arhivi dužni „*da vrše sređivanje i obradu arhivske građe u skladu sa vežećim međunarodnim i nacionalnim standardima i stručnim uputstvima*“ (*Zakon o arhivskoj djelatnosti, 2010*). I to je sve! Moramo da podučemo da Državni arhiv u Crnoj Gori, kao jedinstvena arhivska institucija sa arhivskim odsjecima u svim opštinama na teritoriji države⁴, do danas nije izradio nikakve nacionalne standarde, niti je na osnovu prakse i iskustava osmislio neke smjernice i uputstva kojima bi se crnogorski arhivisti rukovodili u obavljanju svojih stručnih poslova, a u ambijentu implementiranja novih zakonskih pravila o zaštiti privatnosti i/ili zaštiti tajnosti podataka sadržanih u arhivskoj građi. Samo je važeći arhivski zakon i to u pojedinim svojim članovima tek ovlaš dotakao i ova pitanja⁵.

4. O organizaciji Državnog arhiva u Crnoj Gori i njegovom statusu u aktuelnim procesima u razvoju društva u Crnoj Gori, je u više navrata bilo riječi tokom proteklih godina na Međunarodnom arhivskom danu, kao i u mojim radovima objavljenim u „Atlantima“.

5. Treba napomenuti da je *Zakon o arhivskoj djelatnosti* usvojen krajem 2010. god., dočim *Zakon o tajnosti podataka* je donesen 2011, a *Zakon o zaštiti podataka o ličnosti* krajem 2012. godine. Tako se arhivska djelatnost u Crnoj Gori nalazi u jednom zakonskom vakumu kada je riječ o pomenutoj materiji. Na žalost, nije se ni pokušalo da se to premesti nekim podzakonskim aktima ili smjernicama, uputstvima, i sl.

Kao kakva-takva smjernica u postupku obrade arhivske građe i zaštite privatnosti i tajnosti podataka, arhivistima može da pomogne član 21 aktuelnog arhivskog zakona, koji u stvari reguliše korišćenje arhivske građe i propisuje ograničenja u korišćenju. Prema stavu 1 ovog člana „arhivska građa koja sadrži podatke koji se odnose na poslove bezbjednosti i odbrane, spoljne, monetarne i ekonomske politike“ čijim bi objelodanjivanjem mogla da nastane šteta bilo za javni interes ili za bezbjednost Crne Gore, može da se koristi tek 50 godina od njenog nastanka. Na drugoj strani, arhivska građa koja sadrži lične podatke može da se koristi 70 godina od njenog nastanka i „najmanje 20 godina od smrti lica“ na koje se arhivska građa odnosi. Izuzeci za slučajeve prije isteka ovih rokova su onda kada je osoba još živa i tada treba tražiti njen pristanak, odnosno nakon njene smrti, dozvolu treba tražiti od najbližih srodnika (*Zakon o arhivskoj djelatnosti, 2010, čl. 21*).

Kako je utvrđeno *Zakonom (2010)*, arhivska građa se mora predati nadležnom arhivu u roku koji nije duži od 30 godina od njenog nastanka (čl. 14). Izuzetno, ako je javna arhivska građa potrebna stvaraocu/imaocu za redovno poslovanje i nakon isteka 30 godina, on može da je zadrži, ali uz popis koji predaje Arhivu i uz tačno naznačen rok njene (naknadne) predaje. Stav 4 ovog člana propisuje i sljedeće: „Arhivska građa koja sadrži **lične podatke ili podatke za koji je utvrđen stepen tajnosti** u skladu sa posebnim zakonom ili drugim propisom, prilikom predaje Državnom arhivu, posebno se popisuje i određuju se rokovi dostupnosti i uslovi korišćenja“. Ovaj član iz arhivskog zakona dopunjuje *Zakon o tajnosti podataka (2011)*: „Kada se iz sadržaja tajnog podatka ne može odrediti način prestanka tajnosti podatka, njegova tajnost prestaje istekom vremena poslije kojeg arhivska građa postaje dostupna za korišćenje, **u skladu sa propisima o arhivskoj djelatnosti**.“

Na osnovu gore navedenih primjera očigledno je da je za arhivistu mora da bude zbunjuće kako da pristupi sređivanju i obradi arhivske građe koja sadrži lične podatke, odnosno tajne podatke, a da pri tome ne prekrši zakone važeće za ove oblasti. Da bi se dosljedno slijedila zakonska regulativa, preporuke i slična akta iz oblasti zaštite ličnih podataka i tajnosti podataka, arhivista prije obrade arhivske građe treba da povede računa o čitavom nizu elemenata, kao na primjer: da li ta arhivska građa sadrži podatke o ličnosti uključujući i one „osjetljive“, kako je to zakonski precizirano; zatim, da li postoje svi podaci za tačno identifikovanje osobe, da li su ti podaci o osobi relevantni za nauku ili u dokazne svrhe, odnosno da li su od javnog interesa, kao i da li se radi o javnoj ličnosti; potom, da li je dotična osoba živa ili mrtva, odnosno treba da odredi precizno njegovo/njeno životno doba, odnosno tačan datum smrti. Jednako je važno da se arhivista rukovodi i pravilima koji dopuštaju obradu ličnih podataka, koja se u ovom slučaju prenosi iz sfere operativnog životnog ciklusa dokumenta na arhivsku građu u arhivu. Uz to, arhivista treba precizno da odredi i datum nastanka dokumenata, da povede računa da li je arhivska građa otvorena ili zatvorena (ograničenja koja određuje njen stvaralac/imalac), da li su informacije već bile javno objavljene i da li bi njihovo stavljanje u naučno-informativna sredstva u nekom delikatnom kontekstu moglo da prouzrokuje ozbiljne posljedice i za određenu osobu, ali i za njegovu užu i širu porodicu⁶. Postavlja se pitanje da li arhivista može da odgovori svim ovim zakonskim zahtjevima i koja su moguća rješenja u slučajevima kada ne može.

Uz ostalo treba imati u vidu da u arhivima postoje i ona tzv. originalna obavještajna sredstva (indeksi akata, protokoli, i sl.), koja su nastala tokom operativnog životnog ciklusa dokumenata još kod stvaralaca/imaoca arhivske građe. U tom slučaju arhivista ne vrši njihovu obradu, izuzev ako su ta obavještajna sredstva, na primjer, na stranom jeziku, pisana rukom, teško čitljivim ili sa oštećenim tekstom, i sl. Ona su dostupna javnosti u svom izvornom obliku. U vezi sa ovim treba podvući da se tokom istorije mijenjao način vođenja kancelarijskog poslovanja, pa su se kod stvaralaca/imalaca na različiti način vodile evidencije o spisima i njihovoj sadržini, pa i o ličnim podacima. Takođe stav o dostupnost i korišćenju spisa se kroz prošlost mijenjao, gledano i u vremenskoj perspektivi i vezano za političko-društvena ustrojstva država. Izvjesno je da arhivska građa u prošlosti nije bila u tolikoj mjeri „vidljiva“, pa ni dostupna na način kako je to slučaj danas. Kroz istoriju mijenjali su se i kriterijumi za postupanje sa ličnim podacima. Navešćemo primjer sudske arhivske građe koja možda najviše ima dokumenta tzv. „osjetljive“ sadržine. Primjera radi, ostavinske rasprave su praćene imenskim upisnikom koji predstavlja osnovno i važno originalno naučno-informativno sredstvo u dokazivanju vlasnosti nad određenom imovinom i ta arhivska građa po pravilu ne zastrijeva. Za dokazivanje vlasnosti ostavinu nadopunjuje građa katastarskih uprava, zemljišne knjige i dr. U jednim i drugim spisima se

6. Na primjer da u arhivskoj građi postoji podatak o sudskoj optužbi za određenu osobu, ali ne i da li je optužba krivično procesuirana, odnosno da je dotična osoba dokazano ostala nevinna.

često uz imena ličnosti mogu naći razni nadimci, pa i oni koji su pežorativni, ili zabilješke o duševnoj bolesti ličnosti, o nekim oblicima invalidnosti, ili drugi atributi i napomene koje danas spadaju u domen „osjetljivih“ podataka, a koje je nekada stvaralac arhivske građe bez takvih ograničenja mogao da unosi u zvanična dokumenta. Kako je ovaj materijal, i spisi i evidencije o spisima, javno dostupan sa svojim originalnim sadržajem, prema važećim zakonskim propisima on može da proizvedu moralnu i drugu štetu i licu i njegovim/njenim srodnicima i to u dužem vremenskom trajanju nego kako je to zakonom određeno. U ovim slučajevima postaje nebitno što se tu radi o istorijskoj arhivskoj građi i što su, pravno gledano, striktno ispoštovane vremenske distance koje arhivski zakon predviđa kao rokove za neograničeni pristup građi i upotrebu podataka i informacija koje ona sadrži. Jer, rizik da se nanese šteta ugledu i privatnosti određenih ličnosti je, u stvari, dugoročno prisutan.

Poseban problem se otvara kada se arhivska građa koja raspolaže podacima o ličnosti i to onim koji se mogu kategorisati kao „osjetljivi“ (kao sudska, medicinska, personalna dokumenta nastala u administraciji organa, javnih ustanova, državnih preduzeća, i sl.), uključujući tu i originalna obavještajna sredstva, prenese u digitalni prostor i kada svi ti podaci postanu vidljivi za široki krug korisnika. Opasnost koja je latentno prisutna je i ta da se katkad može dogoditi da se spisi sa „osjetljivim“ podacima nađu u virtuelnom prostoru radi pomanjkanja znanja arhiviste o svim činjenicama koje je trebalo prethodno prikupiti i poznavati u skladu sa rokovima dostupnosti, ili da se to dogodi iz nepažnje. U svakom slučaju neophodna je permanentna obuka arhivista i ažuriranje i usklađivanje arhivskih propisa sa svim onim koji regulišu pomenute oblasti, uključujući tu i propise o elektronskoj građi i informacionoj bezbjednosti.

U Crnoj Gori Državni arhiv je zaobiđen u svim procesima prelaska državne uprave, privrede i čitavog društva, na elektronski način poslovanja (*detaljnije vidi: Pejović, 2015*) i arhivisti nisu ni obrazovno, ni stručno pripremljeni ni da vrše nadzor nad elektronskom građom, niti za rukovanje njome. Ovdje se vrše tek početnički koraci u prebacivanju arhivske građe iz analognog u digitalni prostor i to uglavnom kroz pojedinačne inicijative. Arhivisti gotovo da ne znaju da su novi arhivski izvori i sav dokumentarni materijal koji se kreira na Internetu, kao blogovi, web stranice, forumi, javni komentari, elektronska pošta, i privatna i javna, itd. Zbog svega toga trenutno u Crnoj Gori nije moguće podrobnije govoriti o ulozi i odgovornosti arhiviste u poštovanju aktuelne zakonske regulative o zaštiti ličnih podataka ili tajnosti podataka pri prenosu arhivske građe u digitalni prostor, odnosno u postupku njene digitalne obrade.

4 Arhivisti i zaštita ličnih podataka i tajnosti podataka u vršenju nadzora nad arhivskom građom van arhiva i u preuzimanju građe u nadležni arhiv

Arhivisti u toku vršenja nadzora nad arhivskom građom van arhiva su involvirani i u postupak zaštite ličnih podataka i tajnosti podataka, naravno uz podijeljenu odgovornost sa stvaraocima/imao-cima registratorske i arhivske građe. Makar po onome kako je to regulisano arhivskim propisima u Crnoj Gori, u vršenju nadzora arhivista djeluje savjetodavno i kod javnih i privatnih stvaralaca/imalaca u pogledu pravilnog, zakonski propisanog rukovanja dokumentacijom, vrši kontrolu njenog čuvanja, prati odvajanje bezvrijednog dokumentarnog materijala i njegovog bezbjednog i propisanog uništenja. Članom 12 *Zakona* posebno je regulisano da se kod uništavanja bezvrijednog registratorskog materijala „moraju (se) preduzeti mjere zaštite tajnosti podataka, čijim bi se neovlašćenim pristupom mogao povrijediti javni ili privatni interes“ (*Zakon o arhivskoj djelatnosti, 2010, čl. 12*). Pored toga, stvaraoci/imao-ci registratorske i arhivske građe su dužni da sve promjene vezano za stanje građe prijave Državnom arhivu, kao i da omoguće nadležnom arhivu, tj. arhivistima nesmetan pristup materijalu koji je u njihovom posjedu. U *Zakonu o arhivskoj djelatnosti* iz 2010. godine (član 38), uveden je i inspekcijски nadzor koji treba da obavlja Državni arhiv nad primjenom arhivskog zakona i arhivskih propisa od strane stvaralaca/imalaca, što je podiglo razinu odgovornosti arhiviste u odnosu na onu vrstu dokumentacije koja je u nastajanju i van arhiva.

U odnosu na vršenje nadzora i kontrole u prošlosti nad tradicionalnom dokumentarnom i arhivskom građom, elektronska građa i implementacija novih tehnologija za arhivistu znače mnogo složenije i znatno obimnije obavljanje nadzora i kontrole. Dakle, kako znamo, kada je riječ o elektronskom poslovanju i elektronskoj građi, arhivista je dužan da proprati životni ciklus elektronskog dokumenta od samog nastanka, da bi osigurao njegovu autentičnost i vjerodostojnost. Samim tim je znatno veći dio odgovornosti na polju zaštite ličnih podataka i tajnosti podataka prenesen na arhivistu,

nego kako je to ranije bila praksa. Kako je poznato, kod stvaralaca/imalaca u virtualnim arhivima se stvaraju i čuvaju čitave „banke podataka“ koje sadrže podatke o ličnosti i tajne podatke iz djelovanja državnih organa i organizacija, javnih institucija, itd. Prema važećim zakonskim propisima, stvaraoci/imaoci obavljaju i obradu podataka u građi koju stvaraju/posjeduju i snose zakonsku odgovornost za to. Realno gledano arhivista nije uključen u ovu fazu poslovanja stvaraoca/imaoca i po pravilu za arhivistu je nepoznanica da li je tokom rada na tekućoj građi dolazilo do npr. objelodanjivanja tajnih podataka ili zloupotrebe ličnih podataka u arhivskoj građi koja treba da u dogledno vrijeme da pređe u nadležni arhiv. Pitamo se da li takvo kršenje zakonskih odredbi o ličnim i tajnim podacima na arhivskoj građi kod stvaraoca/imaoca može kasnije da proizvede štetne posljedice zbog nepoštovanja važećih zakona, kada se ta arhivska građa preda nadležnom arhivu? Ako stvaralac/imalac u primopredajnom postupku ne upozori arhiv, odnosno arhivistu na takve pojave nezakonitog objelodanjivanja zaštićenih podataka iz dokumentacije, da li arhiv i arhivista može da ima problema ako nakon preuzimanja te arhivske građe ne dozvoli pristup pomenutim podacima, u ubjeđenju da dosljedno poštuje zakonska ograničenja o njihovoj dostupnosti?

Kako možemo vidjeti, pitanja i nedoumica ima mnogo. Zato smo mišljenja da je neophodno vrlo precizno odrediti koje su dužnosti i obaveze arhiviste u vršenju nadzora nad arhivskom građom van arhiva, posebno onom u elektronskom formatu. Ako arhivskim zakonom, ili podzakonskim aktima, uredbama, smjernicama, itd., nije tačno određeno u kojem procentu arhivista potencijalno može i/ili treba da odgovara u slučaju raznih zloupotreba i nepravilnog rukovanja arhivskom građom van arhiva, zbog neznanja, ili nestručnosti, ili neodgovornosti stvaraoca/imaoca, pitamo se da li to arhivistu dugoročno gledano može da „spasi“ od njegove društvene odgovornosti? Da li bi to trebalo da znači da je arhivska građa dok je van arhiva u riziku da izgubi svojstva koja je čine arhivskom kulturnom baštinom, i to, na jednoj strani zbog nestručne i/ili nesavjesne obrade podataka, odnosno rukovanja ličnim i tajnim podacima od strane stvaralaca/imalaca, a na drugoj strani zbog nedefinisane uloge arhiviste i njegovog udjela u odgovornosti pri obavljanju nadzora nad arhivskom građom dok je ona van arhiva?

Što se tiče preuzimanja arhivske građe od strane nadležnog arhiva, u crnogorskom arhivskom zakonu članom 14 propisana je predaja arhivske građe Državnom arhivu, i u stavu 4 naglašeno je postupanje sa javnom arhivskom građom koja sadrži lične podatke ili podatke za koje je utvrđen stepen tajnosti prema odgovarajućim zakonima, odnosno propisima za tu oblast. Takva arhivska građa se predaje uz posebno sačinjen popis u kojem su određeni rokovi dostupnosti i uslovi njenog korišćenja. Po pitanju privatne arhivske građe, za određene kategorije ove dokumentacije važe isti propisi kao i u postupanju sa javnom arhivskom građom. U članu 25 istog zakona, u stavu 2, propisano je da Arhiv preuzima određenu privatnu arhivsku građu „na način i pod uslovima koje sporazumno utvrdi sa stvaraocima, odnosno držaocima ove građe“. Dakle, sam stvaralac/imalac određuje vremenske rokove upotrebe predate građe, pa i ličnih podataka. Kako smo to utvrdili u ranijem tekstu, stvaralac/imalac arhivske građe koja sadrži lične podatke i tajne podatke prema važećim zakonskim odredbama predajom arhivske građe nadležnom arhivu nakon isteka 30 godina, izvjesno prenosi i odgovornost za postupanje sa istom na arhiv, odnosno na arhivistu.

Na žalost, u arhivskoj praksi Crne Gore postoji vakuum u regulativi i kada su u pitanju dužnosti i obaveze i arhiva i arhivista nakon predaje arhivske građe arhivu. Na primjer, ne postoji nikakva regulativa ili neka uputstva kako da se postupa sa arhivskom građom koja sadrži lične, odnosno tajne podatke, a koja je sticajem okolnosti primljena u arhiv prije isteka zakonskog roka od 30 godina. Znamo da takvih primjera primopredaje arhivske građe ima puno u zemljama koje su prešle ili prelaze put tranzicije. Prilikom prestanka rada raznih preduzeća, fabrika, institucija, u promjeni vlasništva nad njima, obično su se arhivisti pojavljivali kao „spasioci“ ovog dokumentarnog materijala. To znači da je u arhiv ušao nesređen i nepopisan dokumentarni materijal izmješšan sa arhivskom građom, naravno uključujući i spise koji sadrže lične i tajne podatke, i što je najvažnije, bez dokumenta o preuzimanju koji treba da odredi uslove od strane stvaraoca/imaoca za postupanja sa ovim spisima u arhivu, bilo da se tu radi o arhivskoj obradi, ili izdavanju dokumenata na korišćenje. Kako je zakonski nije definisano postupanje arhiva i arhiviste u ovakvim slučajevima prijema „nezrele“ arhivske građe koja je ostala bez vlasnika, sav taj postupak je prepušten iznalaženju pojedinačnih rješenja *ad hoc*, inicijativi arhivista i improvizacij⁷.

7. U Zakonu o arhivskoj djelatnosti (2010) članom 16 reguliše se preuzimanje registratorske i arhivske građe u Arhiv, ali

5 Pristup arhivskoj građi sa ličnim i tajnim podacima u arhivu - arhivista između zakonske regulative i prakse

Jedan od složenijih arhivskih poslova je omogućavanje korišćenja arhivske građe u arhivu, posebno u okolnostima koje je donijelo novo digitalno doba, kao i novi postulati u razvoju modernog, demokratskog društva. Primjena novih tehnologija iz temelja mijenja sve oblasti ljudskog razvoja, pa i tradicionalni način korišćenja podataka/informacija iz arhivske građe. Promjenjeni su i kriterijumi ograničenja u korišćenju informacija, čak i onih povjerljivih. Tako su relativizovani i rokovi tajnosti spisa u odnosu na one ranije iz, nazovimo ga „pred-virtuelnog“ perioda, a naglašava se pravo na privatnost, zbog povećane „vidljivosti“ ličnih podataka i potencijalnih prijetnji za povredu privatnosti.

Bez obzira na činjenicu da arhivista dijelom prenosi odgovornost na korisnika u postupku korišćenja arhivske građe i upotrebe podataka/informacija, uključujući i one lične i tajne, ipak u praksi se pokazuje da je neophodno da postoje detaljno razrađene smjernice i to na nivou nacionalnih arhivskih službi koje bi, između ostalog, pažljivije odredile granicu odgovornosti između arhiviste i korisnika. Odredbe u arhivskom zakonu o vremenskom ograničenju dostupnosti i korišćenja određenih podataka/informacija iz arhivske građe, koje su previše kratke i uopštene, nedovoljne su arhivisti za pravilno postupanje u raznim situacijama i slučajevima, posebno u rukovanju elektronskom arhivskom građom.

U prethodnom tekstu smo pomenuli primjere prijevremenog preuzimanja arhivske građe u arhiv pod okolnostima kada ne postoje ugovori o primopredaji sa uslovima određenim od strane stvaraoca/imaoca o dostupnosti spisa i njihovom korišćenju. Poseban problem nastaje kada se ispostavi da je ta arhivska građa koja je dospjela u arhiv prije zakonske „zrelosti“, još uvijek operativna i to u velikoj mjeri, ili da je čak trajno operativna. U tim slučajevima postavlja se pitanje u kojoj mjeri je uopšte moguće postupati striktno po arhivskim zakonskim i podzakonskim aktima, pogotovo ako su oni nedostatni i neusklađeni sa drugim propisima, u ovom slučaju onim koji se bave pitanjima pristupa ličnim podacima, odnosno tajnim podacima/informacijama. Vrlo često korisnici očekuju od arhiva i arhiviste da im se omogući pristup podacima/informacijama i korišćenje arhivske građe na način kako je regulisan taj pristup dokumentaciji iz tekućeg rada javnih službi i institucija. Tako je postalo uobičajeno da se korisnici arhivske građe pozivaju na prava iz zakonskih akata kojima se uređuju pitanja u oblastima koje su izvan arhivske struke (npr. na zakon o slobodnom pristupu informacijama, zakon o opštem upravno postupku, i sl.). Što treba da rade arhivisti u ovakvoj situaciji i da li samo oni treba da ponese teret društvene odgovornosti?

Ipak, u praksi su poznati razni primjeri kada je sav teret brige oko zaštite ličnih i tajnih podataka iz arhivske građe prenesen na arhiv i arhivistu. Posebno su drastični primjeri u zemljama gdje se vršila ili se još odvija vlasnička transformacija. Često veoma veliki broj ovih zahtjeva za ostvarivanje raznih građanskih prava i korišćenja arhivske građe samo u dokazne svrhe, koji brojčano iz dana u dan znatno nadmašuju zahtjeve za naučno-istraživačkim radom u arhivu, bitno utiču na arhivsku djelatnost u cjelosti i to, kako nam se čini, negativno, jer uveliko mijenjaju stručni rad arhiviste i pretvaraju ga u običnog administratora spisa. Naučna komponenta u arhivskoj struci se sve češće posve marginalizuje.

Možemo navesti iskustvo crnogorskih arhivista koji su u Arhiv preuzeli arhivsku građu koja je formalno „zrelošću“ ispunjavala zakonski uslov o predaji, a ispostavilo se da je visoko operativna u dokazivanju imovinskih i drugih prava i građana i institucija. U konkretnom slučaju riječ je zemljišnim premjerima i evidencijama o imovinskoj vlasnosti pojedinaca, raznih institucija i države. U ovom slučaju imalac arhivske građe nije u potpunosti obavio svoj dio posla na obradi podataka dok je arhivska građa bila u njegovom posjedu, kako je to propisano arhivskim zakonodavstvom. Pošto podaci iz ove istorijske građe nisu dosljedno i u cjelosti implementirani u nove zemljišne premjere, sada se ta izuzetno vrijedna i jedinstvena arhivska građa konsultuje primarno u dokazne svrhe, umjesto u naučno-istraživačke, i to u obimu i na način koji ugrožava, na prvom mjestu, njenu fizičku zaštitu. Ali istovremeno tokom izdavanja ove arhivske građe na korišćenje za Arhiv i za arhiviste se otvara čitav niz pro-

vrlo šturo. Tako stav 1 ovog člana glasi: „U slučaju kada stvaralac, odnosno držalac javne registraturske i arhivske građe, koji prestaje sa radom, nema pravnog sljedbenika, njegovu građu preuzima Državni arhiv“. Drugi stav ovog člana reguliše pokriće Državnom arhivu određenih troškova oko preuzimanja ovog nesređenog materijala u Arhiv, ali ne precizira dužnost i obaveze Državnog arhiva u daljem postupanju sa ovom dokumentacijom u samom arhivu!

blema u pogledu poštovanja pravnih ograničenja koja su sadržana u drugim zakonskim propisima. Između ostalog postavlja se i pitanje propisane zaštite ličnih podataka i u tom kontekstu i odgovornosti arhiviste, kome je stvaralac/imalac prenio dio svojih obaveza iz rukovanja još uvijek operativnim spisima.

Uz ovaj primjer, možemo navesti još neke koji ozbiljno dovode u pitanje obavljanje stručnih arhivskih poslova u Državnom arhivu Crne Gore. Neujednačeni kriterijumi za preuzimanju arhivske građe u odsjecima Državnog arhiva, posebno u godinama nakon centralizacije arhivske službe u Crnoj Gori, kada se u novoosnovanim arhivskim odsjecima uglavnom preuzimao dokumentarni materijal i još uvijek „nezrela“ arhivska građa, bitno umanjuje mogućnost da se izvrši standardizacija arhivskih poslova na nivou ove objedinjene arhivske ustanove. Tako su arhivisti iz raznih arhivskih odsjeka prepušteni da improvizuju i rješavaju tekuće probleme od slučaja do slučaja, što, posebno kada je riječ o korišćenju arhivske građe u Arhivu, vodi ka riziku za nepropisno rukovanje i ličnim podacima i onima koji su možda još uvijek u kategoriji tajnih. Propusti u organizaciji arhivskog poslovanja, između ostalog i zbog nedostatne arhivske zakonske i podzakonske regulative, kako smo to pokušali naprijed u tekstu da predstavimo, suštinski utiču na poziciju arhiva u državi, kao i na ulogu arhivista u društvu. Tako se u Crnoj Gori stvara opšta društvena klima o Arhivu kao isključivo uslužnoj instituciji, koja služi samo za ostvarivanje prava državnih organa, javnih institucija i građana u pribavljanju dokaza. Čak se Državni arhiv posmatra isključivo kao uslužna kancelarija drugih državnih organa i službi i to sa podređenim statusom u odnosu na ostale. A na arhiviste se gleda kao na izvršioce svih nedovršenih poslova drugih državnih organa i javnih službi.

6 Zaključak

Po pitanju zaštite prava na privatnost fizičkih lica, kao i zaštite tajnosti podataka tokom korišćenja arhivske građe, njene obrade i prezentacije-objavljivanja arhivskih izvora, trebalo bi da tvorci preporuka, propisa, itd., u Evropskoj uniji, povedu katkad računa o posebnostima malih država koje su već njene članice ili koje to tek treba da postanu. Treba da se povede računa o specifičnostima u njihovom istorijskom razvoju, o materijalnom i nematerijalnom nasljeđu, jednom riječju o tradicionalnim normama jednog društva. Posebno o tome moraju da brinu države koje ovo dotiče, i trebalo bi da one sva ta opšta međunarodna akta koja su postala i za njih obavezujuća, prilagode svojim potrebama kroz nacionalnu pravnu politiku

Da potkrijepimo naprijed izrečeni stav možemo navesti specifičnost Crne Gore u smislu da objavljeni podaci o licu/licima mogu da nanesu određenu vrstu štete u narušavanju ugleda porodice, čak i u vremenskoj distanci od nekoliko vjekova! Naime, u tematskim postavkama izložbi sa istorijskom arhivskom građom izlažu se dokumenta iz rada opštinskih administracija i sudova, gdje ima dosta podataka o krađama, prevarama, ubistvima i sličnim krivičnim i prekršajnim sporovima, koji su u tim organima uprave godinama i vjekovima unazad bili procesuirani. Sva navedena lična i porodična imena u istorijskoj građi su za javnost „vidljiva“ i kroz naučno-obavještajna sredstva, ali i u objavljenoj arhivskoj građi, na izložbama arhivskih dokumenata, web portalima, i dr. Međutim, u društvenim okolnostima u Crnoj Gori, gdje se velika pažnja polaže određenim tradicionalnim vrijednostima (poštenje, humanost, junaštvo, porodično ime i ugled...), ako se u bilo kojoj vremenskoj distanci navedu lična imena pojedinaca i/ili porodica koja su u dokumentu zabilježena u nekom negativnom kontekstu, to se tumači kao zlonamjerni potez arhivista koji su sadržaj tog dokumenta ili čitav dokument objelodanili javnosti⁸.

Smatramo da nije potrebno posebno naglašavati da arhivista prvenstveno ima zadatak da obradi i objavi podatke iz arhivske građe u svrhu spoznaje, a ne da bi izvršio bilo kakvu diskvalifikaciju određenih ličnosti, institucija, ili pojava. „Zaobilaženje“, odnosno ne objelodanjivanje određenih podataka, pa i onih ličnih, i „osjetljivih“ i tajnih, koji su sadržani u istorijskoj arhivskoj građi, može da se sagleda i iz sasvim drugog ugla - kao rizik da se nauči uskrate relevantni podaci/informacije, dakle, uskraćivanje spoznaje koja je za opšte dobro čovječanstva. Međutim, problem je kako u određenim društvenim okolnostima uvjeriti javnost da je spoznaja osnovni cilj i dužnost arhiviste?

8. Takvo neprijatno iskustvo su doživjeli arhivisti u Istorijskom arhivu Kotor tokom izložbene postavke dokumenata o jednom istorijski važnom području kotorske opštine (*Grbalj u arhivskim zapisima. Izložba arhivskih dokumenata povodom 150 godina od ustanka u Grblju*, Kotor 1998. god.), kada je više porodica protestovalo što se na izložbi našao i dokument u kojem se pominju njihovi preci kao učesnici u nekoj krađi!

Zbog svega što smo naprijed kazali i zbog pozicioniranja arhiva i arhivista u državi i društvu kao ključnih karika za civilizacijski razvoj i napredak, potrebno je, na prvom mjestu, da arhivska zakonska regulativa bude redovno ažurirana sa svim promjenama u društvu, posebno sa pravnim aktima koji regulišu druge sfere društvenog djelovanja, posebno one koje direktno ili „bočno“ dotiču i arhivsku djelatnost. Uz to, u današnje vrijeme neophodno je vršiti kontinuiranu edukaciju i obuku arhivskog kadra kako bi se na pravi način nosio sa brzim promjenama u savremenom društvu i novim tehnološkim dostignućima. Samo takvim aktivnim društvenim djelovanjem arhivi i arhivisti mogu da se pozicioniraju u savremenom društvu shodno svom značaju u održivost ljudskog pamćenja i da arhivska struka dobije važnu ulogu koja joj u lancu društvene odgovornosti pripada.

Izvori i literatura

Agencija za zaštitu ličnih podataka (2013). Dostupno na: <http://azlp.me/index.php/me> (Konsultovano 05. aprila 2016. god.)

Direktiva 2013/37/EU Evropskog parlamenta i vijeća od 26. lipnja 2013. o izmjeni Direktive 2003/98/EZ o ponovnoj uporabi informacija javnog sektora (2013). Službeni list Evropske unije, 16/Sv. 4, str. 27–33. Dostupno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0037&from=EN> (Konsultovana 05.04.2016).

Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950). Dostupno na: www.icty.org/.../Evropska-konvencija-za-zastitu-ljudskih-prava-i-osnovnih-sloboda.

Pejović, Snežana (2015). Among Technological Reality, Legislation and Practice: Montenegrin Archivists Facing the Challenge of Long-Term Preservation of E-Records. U: *Atlanti*, 25/2015, No. 1, str. 163–174.

Pravilnik o evidencijama u arhivima. Službeni list Crne Gore, 41/2011, str. 6–16.

Universal Declaration of Human Rights. Dostupno na: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights> (Konsultovano 27. marta 2016.)

Vodič za pristup informacijama u posjedu Državnog arhiva (2015). Dostupno na: http://www.dacg.me/index.php?option=com_content&view=article&id=203:vodi-za-pristup-informacijama&catid=67:vodi&Itemid=100 (Konsultovano 05. aprila 2016. god.)

Zakon o arhivskoj djelatnosti (2010). Službeni list Crne Gore, br. 49/10.

Zakon o slobodnom pristupu informacijama (2005). Službeni list Republike Crne Gore, br. 68, 15. novembar 2005.

Zakon o slobodnom pristupu informacijama (2012). Službeni list Crne Gore, br. 44/12, 9. avgusta 2012. godine.

Zakon o slobodnom pristupu informacijama (2012). Službeni list Republike Crne Gore, br. 68/12.

Zakon o tajnosti podataka (2011). Službeni list Crne Gore, br. 40/11.

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti (2012). Službeni list Crne Gore, br. 44/12.

SUMMARY

Actual social moment, especially due to the rapid technological development, has led to greater “visibility” of various data, including confidential information and personal data, be it through increased distribution via various electronic formats, mass media, social networks, and the like. The development of mechanisms to control the access and protection, as well as to prevent the abuse of classified and personal data, in particular the so-called “sensitive” ones, is therefore inevitable. Such control and protection mechanisms are currently implemented on every level of social activity. Archival profession and archivists are involved in these processes in a variety of ways. Unlike other actors, archivists, by the nature of their work, are supposed to take care of the protection of classified and personal data on several levels. Primarily, the protection of such data should be performed on the very documentation created in a daily work of an archival institution, such as on the records of users/researchers, also on the personal data of their own staff in the administrative records, etc. Another layer of concern and responsibility of archivists is the protection of classified and personal data contained in the archival materials within their repositories. Finally, the third level of their responsibility is the one during the work on the protection of archival material in creation, which is in the possession of the owners/creators, during the supervision of the documentation, then on the occasion of the selection of archival material and its acquisition in the Archives. In these activities one talks about the shared responsibility of both archivists and owners of records.

Then follow the procedures of arrangement, processing and use of archival material and the role of an archivist in all those. Besides the procedures of arrangement and processing of archival material, an archivist has huge responsibility in the field of personal data protection in the process of publication of archival sources and finding-aids, and in particular in the process of using the records, which we pay special attention in this paper on. We put special focus on data protection in using records for evidentiary purposes. This way of using records has increased during the last two decades, especially in the countries that have been undergoing the changes of social system and overall transition. Therefore, those records containing personal information, usually those “sensitive” one, are exactly the most used ones. In this paper we have tried to point out all the challenges which a modern archivist is exposed to in this process of using archival material. In particular, through the practical examples, we bring some of them that limit archivist’s activity aimed at consistent personal data protection. An example of this is the manner of keeping the administration in the past, for example, in the courts, land registry, municipalities and the use of their documentation related to evidence. There are also examples of abuse by the users of archival material for evidential purposes and within that one we discuss the moment when archivist’s responsibility ceases and when it is transferred from archivists to the users. In addition, we consider the situation of using historical archival material for scientific purposes and what kind of restrictive measures should be applied for the protection of personal data. We analyzed how archival legislation and regulations are in line and/or in conflict with regulations governing the protection of classified material and personal data. Within this framework, we presented both positive and negative experiences in Montenegro, with an emphasis on the specificity of small states when it comes to enforcement of classified and personal data protection with the implementation of the international community directives and adopted national legislation in this field.

Typology: 1.04 Professional Article

Submitting date: 01.02.2016

Acceptance date: 20.02.2016